

'אמר רב חסדא: רבי יהודה היא דתניא... רבי יהודה אומר תבן מותר חול אסור' — ואם תקשה אדרבה, לרבי יהודה האוסר לסוד עם חול, אין עושים כן, וכיצד משערים חול בכף סיד, דבר שאין רגילים לעשותו? ויש לומר שמוסיפים עמו גם תבן, ואז מותר. ועוד, דוקא לסוד הבית אסור, אבל כלים ושאר דברים מותר. ופשוט.

ובלאו הכי, לדעת כמה ראשונים, וכן כתבו פוסקים, מותר לסוד בסיד לבן כאשר משיירים אמה על אמה ללא סיד. (עפ"י שפת אמת ועוד.)

עוד בענין מחלוקת הראשונים, האם חיוב שיור אמה נאמר כאשר מסייד ומכייר, או הוא דין מוסף על האיסור לסייד ולכייר 'כבנין המלכים' — ע' במובא בבבא-בתרא ס:).

'אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה: מי שמיע לך ביצה קלה מאי היא? אמר ליה ביעתא דצילצלא — מאי טעמא... אישתיק. אמר ליה: מידי שמיע לך בהא? [אמר ליה הכי] אמר רב ששת...' — כן מצינו כמה פעמים שאחר שנשתתק הנשאל, חזר ושאל את השואל: 'מידי שמיע לך בהא' והוא השיבו 'הכי אמר רב ששת...'. — ע' במה שכתב הר"ר מרגליות במחקרים בדרכי התלמוד וחדותיו (עמ' 3. מאמר 'שתיקה לחכמים', ובהערה 3).

דף פא

'חפי פותחת' — ה'חף' הוא שן, זיו. ה'פותחת' — מנעול. וקובעים בו שיניים ובליתות, והם 'חפי הפותחת'.

'אבנים של בית הכסא...' — התירו חכמים לטלטל אבנים כדי הנצרך לקינוח, ואף על פי שלא ייחדן לכך מאתמול. וכשם שהתירו איסור מוקצה משום כבוד הבריות, כך התירו את טלטולן בכרמלית, או להכניסן מכרמלית לרשות היחיד. (תוס' סוכה לו: ועוד.) ויש סוברים שלא התירו אלא לטלטל בחצר. (כן הביא הרמ"א שיב, א מרש"י כאן ומרבנו ירוחם.) והעיקר כדעה ראשונה. (כן נקט האליה-רבה, הביאו המשנ"ב שיב סק"ח.)

ושם כתב להחמיר ברשות הרבים שלנו, הגם שלדעת הרבה פוסקים דינו ככרמלית (וע"ש בשער הציון). ויש לעיין אם מותר להוליך ברה"ר דידן פחות פחות מד' אמות. שאעפ"י שברשות הרבים גמורה יש לאסור (כן הביא המאירי בסוף הסוגיא בשם 'יש מי שפוסק'), אפשר שברשות הרבים שלנו יש להקל בדבר, כי גם לדעת המתמירים להחשיבה כרה"ר, אין כאן איסור תורה.

ואפשר שלא התירו אלא בבית הכסא שלהם, שהיו מרוחקים, אבל הסמוכים לבית כגון שלנו — אסור, שהיה לו להכין מבעוד יום. ושמא כיון שבני הבית המרובים משתמשים בהם, והיו נוטלים את האבנים שהכין לו, מותר בכל אופן. (עפ"י תוס' סוכה לו: והפוסקים נקטו כפי הצד האחרון להקל. ע' באור הלכה שיב, א.)

אמנם בית הכסא המיוחד לו בלבד ולא לאחרים — כתב בהגהות אשר"י שלא התירו. וכן העתיק המגן-אברהם. (וכן יש לדייק מרש"י בע"ב ד"ה הכא. באור הלכה שיב, א.) ויש מקלים בוה. (לבוש, וכן צדד הא"ר. מובא במשנ"ב שם סק"ב.) ועוד התירו איסורי-דרבנן נוספים לצורך זה, כגון עקירת צרור שיש בו עשבים מהקרקע, [— 'תולש' דרבנן], משמוש בחרס כלאחר יד [משיר נימין; כותש או ממחק (רא"ש, הג"א)], וכדלהלן בגמרא.

והוא הדין לשאר מוקצה, כגון ליטול נייר חלק שמקפיד עליו, לצורך קינוח — כאשר אין לו נייר אחר. ויטול רק כפי הנצרך לו עתה. ואם הוא בית הכסא קבוע, מותר ליטול יותר מכדי הצורך המייד, כי הוא יכול לשמשו לאחר זמן או לאדם אחר. (ע' משנה ברורה שיב סק"ו; שמירת שבת כהלכתה כג,טז.)

א. בשש"כ שם כתב שאין להשתמש בנייר שכתוב עליו אותיות או ציורים, משום איסור 'מוחק'. ואם אין לו נייר אחר — מותר. ואם אין לו גם נייר כזה, יש מקום להקל אף לקרוע כלאחר יד נייר-טואלט מגליל, וישתדל לקרוע שלא במקום הניקוב.

ב. יש להדגיש שגם בבית הכסא קבוע לא התירו אלא 'כמלא יד', כלומר, הואיל ונצרך ליטול מוקצה, התירו ליטול כמה שנכנס בידו, לפי שהוא מועיל לאחר זמן. ומוזה משמע שלא התירו ליטול המוקצה בשביל שימוש עתידי, (כי אז היה מותר ליטול אף ביותר ממלא יד, כדין אבנים שהכינן לכך, שנוטל כמה שרוצה) אם אינו צריך עתה לכלום).

'מקורזלות' — התוס' (בפסחים מז: ובסוכה לז:) פרשו 'מקורזלות' — רכות, [ולא 'חדות' כפרש"י], שמתוך כך הן ראויות לקינוח.

'אסור למשמש בצרור בשבת כדרך שממשמש בחול... כלאחר יד' — רבנו חננאל מפרש [דלא כרש"י], שהכוונה כאן על משמוש האבן כדי להחליקה [ומשום איסור 'כותש' (רא"ש. וע' שער הציון שיב,כד) או 'ממחק' (הגהות אשר"י) או שנראה כמתקן כלי (רמב"ן)], ומותר לעשות כן כלאחר יד, כדי שלא יינזק.

'מדוכה קטנה של בשמים — אמר רב ששת: אם יש עליה עד מותר' — לפרוש רש"י, הנידון הוא משום איסור טלטול המדוכה. והקשה הר"ן הלא כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו, ואם כן מדוע תיאסר המדוכה ללא עד? וצריך לומר שהיא מוקצה מחמת חסרון כיס, [כמו קורנס של בשמים — קכג. (מרומי שדה. וע' בחדושי רעק"א)].

(ע"ב) 'אמר ליה: גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה' — (וערש"י; רעק"א; חדש האביב) — נתבאר בברכות יט-כ. וע"ש בנספח).

'הכי השתא?! התם... הכא...' — לשון 'הכי השתא' באה כתמיהה על השוואת דברים שיש לחלק ביניהם, והפירוש המילולי הוא 'האם כך עתה?' כלומר, וכי כאשר אמרת ענין זה שם, תאמרנו גם בענין הנוכחי שאנו דנים עליו כעת, והלא יש חילוק בין הנידונים. (בריית אברהם — מערכת ה, מ. מובא במגדים חדשים).

'אסור ליפנות בשדה ניר בשבת. מאי טעמא...' — מבואר, שאין איסור ליפנות בשדה ניר משום מזבל וחורש. ואפשר הטעם משום שנחשב כלאחר יד וגם אינו מכוי, ומותר מפני כבוד הבריות. (עפ"י חזו"א שביעית יח,ב. ע"ש).

וע' גם שלטי הגבורים עירובין צט. (לג: בדפי הרי"ף). וכן הוכיח בבאה"ל (שלו,ג) דלא כהתפא"י (כלכלת שבת 'הזורע') שכתב שלפי מה שאומרים כיום חכמי המחוקק אסור הדבר משום זיבול הקרקע.

'אלא דילמא נקיט מעילאי ושדא לתתאי ומיחייב משום דרבה...' — צריך לפרש שחוששים שמא יעשה כן במתכוין, אבל בשאינו מתכוין הלא מותר. (חדש האביב, כדרך שפרשו התוס' להלן קמא. ד"ה דילמא.

ובשדה של חברו, בלאו הכי אסור להיפנות, ואף בחול, משום דוושא. (כמבואר בגמרא, וכן פסק בשו"ע שיב, ט). אך יש לעיין אם חברו נותן לו רשות, או בשדה הפקר, שמא מותר אף בשבת, משום שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהואיל והשדה אינה שלו, אין לו כוונת יפוי ותועלת לשדה. אך אפשר שלא התירו משום כבוד הבריות במלאכה שאינה צריכה לגופה, שהיא חמורה משאר שבות, (כמו שכתב הר"ן לענין אמירה לנכרי). ועוד יש לומר, הואיל ולעתים עלול להגיע הדבר לידי חיוב חטאת, כאשר עושה כן בקרקע שלו, לתועלת יישור, לכך אסרו בכל אופן בשדה ניר. וכן יש לעיין בזמננו שאין הדרך לקנח באבנים, וסר החשש שמא יטול מלמעלה ויניח למטה).

'אמר רב פפא: שמע מינה מדריש לקיש, האי פרפיסא שרי לטלטולי' — ומשום מוקצה אין בו, כי לכך הוא עשוי, להניחו על שלחנו להריח בו, או בראש מטתו. (פסקי הרי"ד.

ואף לפי רב כהנא שפרפיסא אסור — דוקא בנקוב, אבל בעציץ שאינו נקוב — מותר, אם הוא מוכן לכך. וכ"ה ב'חדושי הר"ן'. ואולם בשלחן ערוך (שלו, ח) אסור להגביה מן הקרקע אף עציץ שאינו נקוב. ובארו האחרונים (ע' בהגר"א שם; רעק"א) טעמו, משום שיש דעות בין הראשונים שעץ אפילו אינו נקוב דינו כנקוב, ויש סוברים שבחרס אינו נקוב כנקוב, הלכך מחמיר בשניהם מפני הספק. ולפי זה, עציץ העשוי מחומר אטום שאין יניקה עוברת דרכו — יהא מותר להגביהו).

'אמרו אינהו מילתא — שריוהא' — כאן כתב רש"י שהצילו עצמם על ידי שם. ובחולין (קה:): כתב פירוש נוסף, שעשו זאת על ידי לחש מכשפות. וע' בשו"ת הרשב"א (ח"א תיג ד"ה וכן מותר), ובספרים המצויינים ב'יוסף דעת' סנהדרין סה סוף ע"ב — אם מותר להתרפאות ולהגן מפני הסכנה על ידי כישוף. וע"ע בשפת אמת ומאור ישראל כאן.

(יש שרמזו 'אמרו אינהו מילתא' — ראשי תבות של הפסוק 'מכשפה לא תחיה אני ה', ובכך ביטלו את כשפיה. ע' בספר בעל שם טוב על התורה — משפטים; עיר חנוך (לרה"ק מאלעסק, עמ' שלה) בשם המגיד מקוזניץ. וע"ע בהרחבה ב'מגדים חדשים' כאן).

*

צשאלתי על הא דאמרו (ברכות סב.) 'לא ישוב ואחר כך ימשמש', וכן 'לא יקנח בחרס מפני כשפים' — מה ענין זה לזה? ובעובדא דההיא מטרוניתא דאמרה מה אעביד לכו דלא מקנחיתו בחספא ולא אכלתו יקרא מכישא דאסר גינאי וכו' — שאי אפשר לך לקרב אל השכל כלל;

ואני תמזה על תמיהתך בתמהך על דברים שהם חוץ לטבע, ואם כן היה לך לתמוה על ענין כשפים גופיהו...

ויותר היה לך לתמוה על דג רעמארא שאמרו עליו שבנגיעתו מעכב ומונע לספינה גדולה מלילך, אף שאינו רק זרת אורכו וזרת רוחבו כמו שאמרו החוקרים. ואם תכחיש זה, כמו כמה דברים שקצת מהחוקרים מציאת העולם כתובים ויש מכחישים, ומהם סלמנדריא שמכה באש, שקצתם מאריכים בענינו ויש מחולקים במציאתו ומקום מציאתו וטבעו וענינו ויש מכחישים

לגמרי, וכן מציאת דג המרדם יד הצד אותו, מכל מקום היה לך לתמוה על סגולות ופלאות הנמצאות בבעלי חיים וצמחים ודומים לאלפים ורבבות הנראים בכל יום... והלא אפילו בדברים שהם בכח מעשה ידי אדם, קצתם ליצורך קיום העולם וקצתם להתענג, שנטע הקב"ה החכמה בלבם להמציא מלאכות ותחבולות, מכל מקום אין בכח שכל אדם שלא למדם ושלא הורגל בהם, לקרבם אל השכל, ואפילו היה חכם מופלג לא ישיגיל אם לא למד איך מהארץ יצא לחם ולבוש על ידי מלאכות הצריכות לו... כל שכן דברים שהם חוץ לטבע הן בקדושה הן בטומאה שהם למעלה משכל האנושי, זה מצד תוקף אורו וזהירותו שמחשיך עיני השכל המביטים בו, וזה מפני חשכותו ורוע סידורו והנהגתו בלי טעם ושכל הגון רק הכל מוכן לפרענות וקלקול הברואים.

ויתכן לומר שיותר שולטים במי שמקלקל הנהגתו ונמשך אחר תכונות מקולקלות ומדות רעות, שמצא מין את מינו, כענין זוגות למאן דקפיד (פסחים קי:) מפני שכל זוג ונפרד רע, ואין טוב רק היחיד המוחלט ב"ה...

וכן זה היושב בגילוי אחר וממשמש הוא נגד קו הצניעות אף שאין רואה, וכן דאכל ירקא וכו' ואינו ממתין לחתוך האגודה — הוא ממדת הזוללות. והמקנח בחרס — מפני שאינו מקנח יפה והוא סימן מזוהם, וכל שכן אם יש בו חידוד שבשעת סכנה טפי איכא למיחש לסכנתא. וכל אלה סברות בדויות, וסוף דבר שהם למעלה מן הטבע. ומכל מקום מפני שקבלו רז"ל אמיתתם הזוהירו עליהן, ולא חשו בכהאי גוונא לדרכי אמורי, כענין שאמרו (לעיל טז.) כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, אף דלא חששו לדברי ההוא מטרוניתא בירקא מכישא, מפני שלא קבלו אמיתתו, ויש לומר בו דקפיד קפדינן בהדיה, לכן אין לחוש לו. (תשובת חות יאיר רלג.)

דף פב

'מאי טעמא לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדדן שמעתיה' — וכן אמרו על רב חסדא בעירובין סז. שהוא חריף ומפולפל. וע"ע במובא בברכות מז.

'אמר ליה: מאי איזיל לגביה דכי אזילנא לגביה מותיב לי במילי דעלמא... אמר ליה: הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא?! כל שכן זיל לגביה' — 'פירוש, ואם כן אינו שיחה בטילה, והיא דברי תורה שנאמר בה כי היא חייכם, כי כל החיות של האדם הוא מדברי תורה, וע"כ גם זה דברי תורה, ובבבא קמא (ק ר"א) והודעת להם — זה בית חייהם. פירש"י: אומנות, שהאומנות חיותו של האדם, אם כן הוא ממש דברי תורה, דלכן ציוה והודעת להם, שזהו לימוד דברי תורה...'. (מתוך דובר צדק עמ' 153)

'רב הונא אמר: מקנח בצרור ואין מקנח בחרס. ורב חסדא אמר: מקנח בחרס ואין מקנח בצרור... תרגמא רפרם בר פפא קמיה דרב חסדא אליבא דרב הונא: באוגני כלים' — ומשמע שלכשפים אין רב הונא חושש אלא משום סכנת פציעה, ולכך מותר באוגני הכלים. ורב חסדא שאמר מקנח בחרס, מתיר אף בחרס שלא מאוגני הכלים — וחולק על רבי יוחנן דלעיל שאסר לקנח בחרס ('חדושי הר"ן').